

Ramiz ƏSKƏR
Professor, Bakı Dövlət Universiteti
türkologiya kafedrasının müdürü,
Beynəlxalq Babur mükafatı laureati

Hindistan yarımadası 1947-ci ildə Böyük Britaniyanın müstəmləkə zülmündən azad oldu. Onun yerində dini olamata görə Pakistan və Hindistan adlı iki müstəqil dövlət quruldu. Hindistan əskidən bəri var idi, bəs Pakistan haradan çıxdı?

Pakistan indi dünyanın ən böyük müsləman ölkələrindən biridir. 220 milyon əhalisi var. 1971-ci ildə Pakistanın qəraraq müstəqil dövlət olan o vaxtı adıyla Şərqi Pakistan, indiyi adıyla Bangladeş da 1947-ci ildə yaranmışdır. İndi 165 milyon əhalisi var. Bu anda 220 milyonu Pakistan, 165 milyonu Bangladeş, 300 milyonu Hindistanda olmuşla, bütün Hindistan yarımadasında 700 milyona yaxın müsləman yaşayır. Bunda böyük özbək səiri və fəthi Zəhirəddin Məhəmməd Baburun müstəsna xidməti vardır.

+++

Babur 14 fevral 1483-cü ildə Əndican-da anadan olmuşdur. Onun atası, Fərqanahəkimi Ömrə Şeyx Mirzə böyük Əmir Teymurun noticeesi, anası Qutlu Nigar xanım isə Çingiz xanın dördüncü nəsilindən tərəmsizi idi. Babur anadan olanda Ömrə Şeyx Mirzə Səmərqəndə möşərəfə sufi şair Xoca Nəsrəddin Übeydullah Əhrarın yanına gələrək körpəyə ad qoymasını xahiş etmişdir. O, əvvəlcə "Zəhirəddin Məhəmməd" adını təklif etmiş, sonra bir az düşünürək "Bu ad tələffüz baxımında avam dili üçün ağırdır, qoy onlar "Babur Mirzə" desinlər" demişdir. Babur sözü əski türkəcədə bəbir, peşən menasına gəlir.

Dövlət idarəciliyini öyrənməsi üçün atası Baburu hələ on yaşında ikən Əndicana malik təyin edir. Bundan iki il sonra bir qəza noticeesində, daha doğrusu, Axi qalasında ucurredum üstünə göyörçinləri seyr edərkən müvəzinəti itirirək ucurredum yuvurulan Ömrə Şeyx Mirzə həlak olur və Babur 12 iyun 1494-cü ildə 12 yaşında Fərqanə taxtına çıxmır.

Babur hökməndlər olduqdan sonra yavaş-yavaş güclənir və 1497-ci ildə Səmərqəndi alır. Ancaq ağır xəstələndiyi üçün uzun müddət burada poliyyotsız qalır, otafin-dəki bəylər onu tork edirlər. Bir azmiz ki-mi, Baburun on inandığı bəylərindən biri, Axi qalasının komendantı Uzun Həson (Ağqoyunu) Uzun Həsonlu qarışdırma-malı) başqa bəylərlə olırb olub "Babur, ağır xəstədir, dili tutulub, ağızına pambıqla su damızdırırlar" deyə şayiələr yayaraq Əndicani mühasirəyə alır. Bunu eşidən Babur omrindəki 250 nəfərlik dəstə ilə Əndicana üz tutur, lakin şəhərin ola keçdiyiini öyrənərək Xocəndə golib dayısına sığınır. Onun köməyi ilə Axi və Əndicani geri almağa çalışsa da, bundan bir şey çıxmır. Yalnız 15 ay sonra Əndicani qur-tarmağa müvəffəq olur, lakin bu dəfə ro-

Zəhirəddin Babur - mülkün və sənətin ulu sultani

qiblərin en tehlükəli olan Şeybani xan ilə üz-üzə golir. 1501-ci ilin yayında Səripul mühəribəsində ona möglüb olub Səmərqəndə qaçırlar. Şeybani xan bu dəfa Səmərqəndi mühasirəyə alır. Babur şəhəri tork edir, ancaq bacısı Xanzadə bayıım Şeybaninin əlinə düşür, xan onunla evlənir. Bəxti gotirməyən və hər şeyini itti-ron gənc Babur dəfələrlə öz həşərlərini, ölkəsinə geri alır, yenə itirir, nohəyət, Fərqanənin cənubundakı dağlara qaçır. Uzun müddət burada ağır şəraitde qalır, axırdı Xorasana getmək üçün 250 nəfərlik qəfi-lo ilə 1504-cü ilin iyun ayında yola çıxır.

Qunduz şəhərinin orasından keçər-kon xalq iki ulu xaqanın törəməsini böyük sevgi ilə qarşılıyır, bir çox adam ona qoşulur. Qısa müddətə Baburun ətrafinda böyük bir ordu toplanır. Babur istiqaməti dəyişdirərək bu dəfə Xorasana deyil, Hindiqi dağlarını keçib Kabilia üz tutur. Qan tökmədən şəhəri ola keçirir və 1506-ci ildə özünü Kabil şəhərə edir.

Şah İsmayıllı Xətai 1510-cu ildə Şeybani xanı öldürür və Babur şah əski torpaqlarını, yəni at mülkiyət Mavərənnəhəri yenidən ola keçirmək fikrine düşür. Xətai-nın yardımını ilə Hisarı, Buxarəni və Səmərqəndi ola keçirir, ancaq Osmanlı-Səfəvi savaşı ilə olaqadər Şah İsmayıllı öz qoşununu geri çağırır. Babur tutduğu torpaqları yenidən itirir. Çarazışın zamanı Babur dörd illik fasılından sonra Kabilə geri qaydır və bütün diqqətini bu coğrafiyaya yönəlir.

Babur şah 1519-26-ci illərdə Hindistana beş dəfə yürüş edir. Poncabi (1519/20), Qəndahar (1522), Lahor (1523), Dehli və Aqra (1526) şəhərlərini ola keçirir. Nati-cədə Əfqanistanı, Böyükistanı və Şimali Hindistani özüne tabe edərək. Böyük möğollar imperiyasının təməlini qoyur.

Hindistanda iki əsas rəqibindən biri olan İbrahim Ludin Panipat yaxınlığında möglüb edərək 5 may 1526-ci ildə Dehli-ni tutan Babur raçputların başçısı Rana Sanka ilə vuruşur və 16 may 1527-ci ildə onun qoşunlarını Kanvanda darmadığın edir. Bu savaşdan sonra "Qazi" ünvanını alır. Babur 1527-29-cu illərdə baş verən üşyanları yatrır, müstəqil knyzaklıları möhv edir, axırdı Qanq çayını keçərək bengalları yenir və 24 iyun 1529-cu ildə Aqra şəhərini qaydırır.

Uşaqlığından bəri bataqlıq qızdırma-sından əziyyət çəkən Baburun şəhəhəti ciddi şöksədən pozulur. Onu bir dəfa zohar-layırlar. İbrahim Ludinin anası torosindən aşpaz Əhmədin ola ilə verilən ağınnı torosi noticeesində Baburun vəziyyətini gündən-güne ağırlaşır.

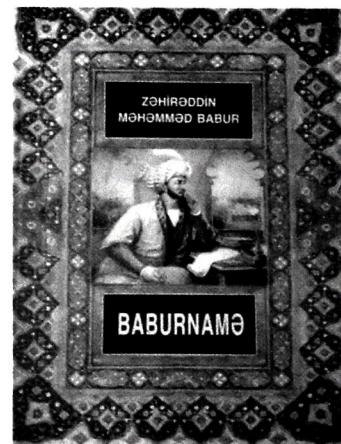
Baburun qızı Gülbədən böyüm özü-nün "Hümayunname" adlı kitabında atasının hayatının son aylarını müfəssəl şə-kilda təsvir etmişdir. Onun yazdıǵına görə, şəhəzadə Hümayunun çox ağır şəkildə xəstələndiyi Babura öz dərdini unutdurur. O, xüsusi bir ayino emol edərək oğlunun yatağı başına üç dəfə dolanır, Hümayunun xəstəliyini öz üzərində götürdü-yünə bildirir, bunu gerçəkloşdırırmayı siq-üroklo Allahdan niyaz edir. Tezliklə Hümayunun vəziyyəti yaxşılaşır və o, tamamilə sağılır. Əvəzində Baburun xəstəliyi getdiyəcək siddətləndir. Babur əgərləri Hümayun, Kamran, Əskəri və Hindalı, qızları Gülrəng, Gülcəhrə və

Zəhirəddin Məhəmməd Babur

Seçilmiş əsərləri

Gülbədəni, sərkordlərini yanına çağırır. Hamiñin hüzurunda böyük oğlu Hüma-yunu padşah təyin edir, elə həmin gün - 26 dekabr 1530-cu ildə 48 yaşında əbədiyyətə qovuşur. Aqrada dəfn olunur, sonralar qəbri Kabil köçürülr. 1646-ci ildə noticasi Cahan şah onun Bağı-Babur adlı bağda yerləşən qəbri üzərində bir məqbərə tikdirir...

Baburun yaratdığı sülalə 332 il Hindistani idarə etmiş, burada islamın yayılmasına, əhalinin bir qisminin islamə keçməsinə şərait yaratmışdır. Başqa sözə, bugünkü Pakistan və Bangladeş, eləcə de Hindistanda yaşayan müsləmlərə baburular sayısında meydana çıxmışlar. Bu, hökmərə Baburun xidmətləridir.

Hərb sonunda görkəmlı sərkordə, mahir taktik və strateq, qılınc oynatmaqda, ox atmaqda, minicilikdə tayi-bərabəri olmayan cəngavər, memarlıq və pey-

zaj memarlığı sahəsində gözəl mütexsəs, botanika, zoologiya, coğrafiya, astro-nomiya üzrə heyrləti doracada dərin bilik sahibi, eyni zamanda gözəl şair, nasır, ədəbiyyatşunas, ərzənəzəriyyəcisi, tərcüməçi, müsiqىşunas, bəstəkar, tarixçi və etnoqraf kimə səhərət qazanmaq tarixdən çox az adəmən nəsib olmuşdur. Noticə etibarı ilə Babur eynən Qazi Bürhanəddin, Şah İsmayıllı Xətai, Cahan Şah Höqiqi, Şeybani xan, Hüseyin Bayqara, Sultan Solim, Qanun Sultan Süleyman və baş-qalları kimi həm hökmərə, həm də parlaq istədən sahibi olan əhli-qoləmdir.

Babur iki divan mülliətfidir. Bunnardan birincisi 1519-cu ilde tərtib edilmiş "Kabil divanı", ikincisi 1528-29-cu ildə Aqrada tərtib olunmuş "Hind divanı"dır. Alimlər Baburun iki divanından 122 qozəl olduğunu yazarlar. Şairin bu anda elm alməmino 18 məsnovi, 216 rübaisi, 1 mütəməni, 19 qitəsi, 15 tüyüğü, 79 mətəsi, 7 məsnənə, 16 natamam qozəli, 3 nəzəmi, 16 müsərrə beysi, 11 müfrədi, 4 kiçik mənsur parçası məlumdur. Bunnardan başqa, onun qolomindən farsca yazdıǵı 2 qozəl, 12 rübai, 8 qitə, 17 mətə və 1 mənsur parça, ümumun 600-dən artıq əsər çıxmışdır.

Mən bu mətəşəm əsəri ana dilimizə əçvirorek onu 2011-ci ildə Bakıda nəşr etdirdim. Bundan qısa bir müddət sonra gözəl alım, professor Füzuli Bayat da öz təcüməsini oxuculara təqdim etdi.

Yekun olaraq demək olar ki, ortaqtürk ədəbiyyatının ən parlaq simalarından biri olan Babur çağatay ədəbiyyatında poeziyada Əlişir Nəvaidən sonra ikinci on uca zirvə, nəşr sahəsində isə birinci, fəth olunmamış zirvədir. Babur bütün qanı, canı, dili və xarakteri ilə türkdür.

Bu il fevralın 14-də Baburun anadan olmasına 538-ci ildönümü təmamlanır. Babur vəsiyə ilə onu yad edir, ruhu qarşısında dərin saygı ilə oyılır.